

Matějek, František

K otázce stáří hanáckých nářečí

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1956, vol. 5, iss. A4, pp. [51]-58

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101572>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

FRANTIŠEK MATĚJEK

K OTÁZCE STÁŘÍ HANÁCKÝCH NÁŘEČÍ*

Při průzkumu různých písemností první poloviny 16. stol., jež jsem shledával ke své práci o poddanských poměrech jagellovské doby, dostal se mi také do rukou urbář kláštera dominikánek v Brně, jemuž se říkalo Herburky (podle jména jeho zakladatelky). Tento klášter měl své sídlo při nynějším kostele je-suitském. Rukopis urbáře, pocházející z let 1527—1534, je uložen ve sbírce rukopisů Moravského zemského archivu jako č. 823. Má rozměry 30,5×21 cm, je bez názvu. Podle úvodního zápisu na f. 2 by se mohl zvat: „Rýstra správní kláštera Matky Buožie v Brně.“ Je to tenký sešit nově převázaný do původní kožené vazby s vtačeným ornamentem. Na předním přideští je přilepen list s latinským náboženským textem, na zadním je náboženský latinský text v notách. Rukopis není úplný. Chybějí fol. 18—30, která snad byla prázdná. Popsána jsou f. 1—2r, 3—6, 8—15, 31—33, 34v, ostatní jsou prázdná. Fol. 5, 6r jsou polita starým inkoustem, takže leckteré části textu na nich lze jen nesnadno číst.

Rukopis mě na první raz zaujal svými jazykovými zvlátnostmi, jimiž se odchy-luje od jazykové normy té doby, jak je zachovávána v mnoha jiných soudobých rukopisech a písemnostech. Pisateli urbáře při jeho spisování se tlačila do péra jiná jazyková norma než obecně tehdy platná, a to, jak z dokladů vyplýne, forma nářeční.

Rukopis je psán pravopisem spřežkovým, neoznačujícím ani délku, ani tvrdost nebo měkkost hlásek, což částečně ztěžuje možnost posoudit, zda ten či onen hláskový jev máme rukopisu přičíst, či nikoliv, jak ještě uslyšíme. Pro informaci jazykozpytných zájemců podotýkám, že urbáře jsou v podstatě sápisem povinností poddaných vůči vrchnostem, t. j. obsahují výčet platů, dávek (naturálních) a robot, jež poddaní platili, odváděli a konali bezplatně (příp. za plat) ve prospěch svých feudálních pánů. Pořizovali je vrchnostenští písaři. Po jazykové stránce obsahují urbáře mnohá stereotypní rčení; jsou proto lexikálně nebohaté, zachycují jen malou část slovní zásoby. K tomu u našeho urbáře přistupuje ta okolnost, že je to rukopis drobný, pouhý sešitek, ježto se týká jen malého statku. Je tudíž jeho zásoba slov ještě skrovnější než u jiných rozsáhlejších urbářů, zachycujících velká dominia. Mimo to sloh našeho písaře je velmi primitivní, jeho písmo je tvrdé a neohebné. To vše ukazuje, že náš písař asi mnoho neprošel tehdejšími školami a že se ho příliš nedotklo soudobé jazykové vzdělání, jak je ukazují písaři jiných našich písemností podobného druhu. Bezpochyby právě tyto okolnosti způsobily, že nám jeho urbář zachoval neklamné známky stavu vývoje jednoho z tehdejších nářečí moravských.

* Autor tohoto článku, absolvent brněnské filosofické fakulty a nyní vědecký pracovník oddělení Slovanského ústavu v Brně, přednesl hlavní body této své práce na dialektologické konferenci, jež se konala r. 1954 v Brně.
Red.

Pro úplnost ještě podotýkám, že (pokud je mi známo) se zachoval ještě jiný drobný rukopis psaný naším písařem, obsahující záznamy o vybírání berně na témž statku Herburk z let 1527(?)—1532. Je uložen tamt. pod číslem 717. Nese tytéž jazykové jevy jako předchozí urbář [ten na př. píše *e* tam, kde dlužno čísti *ě*: fol. 32 (přijímali berně v domě) Methyblowe; fol. 33: o sv. Jakube] a pod. I tohoto rukopisu použiji v tomto článku. Vzhledem k tomu, že tento rukopis je lexikálně poměrně chudý, mohli jsme vyčerpat v následujících příkladech téměř všechny typické doklady na nářeční úchyly rukopisu.

Probereme si nyní v hlavních rysech typy odchylek, jimiž se náš rukopis liší od tehdejšího spisovného jazyka, a snad nám potom vyplyne, kterému tehdejšímu nářečnímu typu jeho pisatel patřil. Pokud jsem informován, nemáme u nás celkem soustavných prací, které by se obíraly našimi nářečními v údobí pro ně tak raném. Nemohu se tedy vpravdě o nic podobného opírat. Abych však přece jen dospěl náležitě klasifikace jazyka našeho urbáře, musel jsem volit cestu, která by byla schůdná, to znamená vyjít z toho, co už je známo a prostudováno, t. j. ze soudobých moravských nářečí. Musel jsem použít jejich klasifikačních výsledků jako klasifikační pomůcky. Sám nejsem v jazykozpytě odborníkem. Budíž tudíž z tohoto hlediska posuzován tento příspěvek a tak odůvodněny případné omyly nebo nedopatření.

Pro třídění změn vyšel jsem pro přehlednost ze spisu F. Trávníčka, Moravská nářečí (Praha 1926) a nikoliv z obšírného popisu B. Havránka v Československé vlastivědě (III. díl). Vedl mě k tomu i ráz pravopisu našeho rukopisu, nerozeznávajícího kvantitu hlásek, k níž Havránkovo třídění, zvláště uvnitř nářečí obsáhle přihlíží. Pořadí znaků proti Trávníčkovi jsem poněkud obměnil. Jako jazykový neoborník se spokojím pouhým utříděním hláskových jevů, ponechávaje odborníkům hlubší rozbor i další studium obou rukopisů.

Poznamenávám ještě, že následující příklady uvádím v moderním přepise s předpokládanou kvantitou.

Jazyk našeho písaře má tyto charakteristické znaky:

1° Za pračeské *y* je *e*. Tehdejší jazyk zachovává *y*:

f. 3 (úroku) dává půl kope (a pod. častěji); — f. 4 kněžské jsú láne (a častěji); — f. 6 Šimek, hajného sen (= syn, a pod. častěji); — f. 8 Brechta rechťář (a pod. častěji); f. 12v mlenář; — f. 13v již lhote jemu vyšle; — f. 32r Petrek, ten bel též zvolen; — f. 33v Toho roku bel (tam člověk) od města.

Jiný ještě jev v sobě obsahuje příkl. f. 4: při tej vsi (je) rebněk; mají spulem rebněk (a pod. častěji).

Původní tvary *s y* se v našem rukopise též objevují: viz uvedené: již lhote jemu vyšle.

2° Za pův. *i* je po některých souhláskách *e* (zvláště po sykavkách a po *l*, ale též po *ď* a *ť*, jakož i po *j*).

f. 11 (Jundrovští) mají vodvozeti... seno; — f. 3 a nosel je Keklián; — f. 33v v Novej Vse člověky jsú 2; — f. 33v dale všecně toho 4 zl. renské (= všichni).

Sem patří číslovky 3—4: f. 9 tře štvrtě; f. 11v jakž z kerý štvrtě dávají; rkp. 717 f. 4v čteře dávají(!) plat.

e bývá v koncovce 3. os. plur. min. času: (lidé) berně dale, dávale, přidávale (a pod. častěji).

f. 32 berně... ledě (lidé) jsú dávale; — f. 32v (berně dávána) na dráby, aby jem (= jim) doplatěli (službu); — rkp. 717 f. 5 (lidé) šafráněce vysaděli (= šafránice vysadili).

Poněkud jiného druhu jsou příklady:

f. 4 převora z něch (lidí) úroku béře (a pod. častěji); — f. 5 Martěn; rkp. 717 f. 3v o sv. Martěně; f. 6 Jeřé (častěji); — f. 11 Felep, též Filep; — f. 6v suma slepec; — f. 3,9v slepece (pod. častěji, převahu mají tvary slepice).

Velmi častý je infinitiv na *-tě*:

f. 2 přísahám se zachovatě v tom úradě; — f. 2 když se bude psátě léta. . . — f. 12 drva hodně mají věstě do kláštera; — (lidé mají): dátě, dávatě, prodávatě (f. 9, 12, 31 a j.). — suma (platy, slepic a pod.) má vyjětě, vyjítě a pod. (f. 10, 13v a j.).

3° Za pračeské *u* bývá *o*. Tehdejší jazyk zachovává původní *u*.

f. 2 důchodové nám přísluší jakožto pánóm krontovněm (a pod.); — rkp. 717 f. 5 na krontěch klášterských; — f. 2 tři čtvrtě vinice dané k podsedko; — f. 12 komož porúčě, ten prodávatě má; — f. 33v v kláštero (dat. sg.).

Nadto se vyskytají tvary: f. 31 rehtář mosí (dátí); — f. 33 suma sumarom.

Vyskytá se i přechodný tvar s *uo*:

f. 14v Jakuob tesař; — f. 32 z Juondorfu berně (dali).

Vedle toho se však setkáváme i s původním *u*:

f. 4 suma z vinohradu; — f. 9 (vyhazovat příkop) na jejěch stranu; — f. 10 Kuba Hubené; — f. 13 úroku dává (a pod. častěji); — f. 14v Adam Kuchař; — f. 33v zbirka bela z lánu.

4° Za pračeské *ú* je leckdy již *ó*. Tehdejší jazyk má buď ještě původní *ú*, nebo je změněno v *ou* (psané *au*), z něhož se dále vyvíjí hanácké *ó*.

f. 6v Toman Móčkovej; — f. 11 v Tróbstě; f. 31, 33 z Tróbska.

Původní *ú* se v rukopise zhusta vyskytá:

f. 4 úrok (a pod. častěji); — f. 6v sepsání jsú (lánici); — f. 12 komož porúčě, ten prodávatě má; — f. 32 úředněk; — f. 33v z polúlánie dávále.

5° Za pračeské *ý*, které se v tehdejší jazyce v mnohých posicích jeví jako *ej*, je v našem rukopise *é*.

f. 8v bude vycházeti s ryehtářovém úrokem; — f. 9 (příkopa vymetena) konvenckém nákladem; — f. 10 Kuba Hubené, Pavel Bohaté; — f. 12 pánóm svém peníze dává; — f. 32 panna (prevora s) svém konventem; — f. 32v po osmi grošech bílých; — f. 33v dale (pět) rénských zlatých; tamt. zbirka bela. . z lánu po 1 zl. rénském; zlaté rénský počítá se. . .

Vedle těchto tvarů s *é* se vyskytají původní tvary s *ý*:

f. 10 Marten Zúfalý; a výše uvedené f. 33v: zlaté rénský. . .

6° Za původní *í* je často *é*. Tehdejší jazyk zachovává *í*:

é je především po sykavkách:

f. 9 rolí frejunkové ležé; f. 11v při tej vsi ležé řeka (a pod.); — f. 10 Václav držé (pole, ten tvar častěji); — f. 12 na rehtáře scházé úrok (a pod.; zde $\acute{e} < \acute{i} < \acute{e} < \acute{i} < \acute{e}$); — f. 11v družé méně dadie; — f. 32v 16 kop grošé; — rkp. 717 f. 3v na lhotněcích (= lhotnicích) scházé (úroku) změna \acute{e} z \acute{i} jako f. 12).

é je však dále po měkkých souhláskách:

f. 6 Jeřé (častěji); f. 11v jedně více (dadie); — f. 11v plat z ně (řeký) dávají; — f. 11v hajně peníze. . . přijímají; — f. 9 (vyhazovat příkop) na jejěch stranu; — f. 13. obojého úroku dává; — f. 31v zbirka na dráby třetě úrok; — f. 33v penieze přijímal od ledě pan Temčar, opravně (peníze — pán od města).

Zvláště hojně se toto *é* vyskytá u jmen činitelských na *-ík*:

f. 6v sepsání jsú láněce (lánici); — f. 12v Pohrobněk, podsedek; — f. 14v Lenhart, zedněk, fojtovi kameněk dá; tamt. Vlček, provazněk; — f. 32r Keklián,

ten čas úředník (a j.); — rkp. 717 f. 3 na lhotněcích scházé (úroku); — f. 5 (poddaný) zedník.

Podobně se velmi často vyskytá u slova Jeřék (f. 6—12v).

é bývá také za *i* vzniklé přehláskou z '*ú* (v 3. os. plur.):

f. 10r (lidé) z kusu dávají (plat, tak častěji); — f. 11 v Tróbstě mají 7 člověkú; — f. 11v hajně peníze... přijímají... což rozprodají... počet dělají; — rkp. 717 f. 4v čteře (usedlíci) dávají plat.

Tvary původní s *i* však též nalézáme:

f. 11 (Jundrovští) mají vodvozeti; — f. 6v drva prodávají; — f. 11 pannám peníze dávají a pod.

7° Zvlášť důležité je, že *i* za pračeské téžeslabičné *ej* a za *ej* vzniklé přehláskou z bývalého *aj* bývá *é*: Tehdejší spisovný jazyk má *ej*, po případě nepřehlasované *aj*.

f. 11 Jan Hézlar; — f. 12v Jeřék Hézlar.

V rukopise se však setkáváme i s původními tvary s *ej*: při tej vsi, hajného.

8° Pračeské začáteční *o* mívá hiátové *v*:

f. 9 vod každého provazce; — f. 11 Jan Vopička; — f. 11v mají vodvozeti; — f. 12 Jan Volomučanský; — f. 15v knězie vod sv. Petra; — f. 32 vo svatém Jakubě.

Uvedené doklady ukazují velkou většinou na tytéž jazykové jevy, které Trávníčkův spis přičítá nářečí hanáckému (str. 8—13). Z třinácti znaků, jimiž se podle Trávníčka vyznačují hanácká nářečí, jsou zde zachyceny tyto znaky:

U Trávníčka:

ad 1 (za pračeské *y* je *é*) = ad 5 tohoto rukopisu,

ad 2 (za pračeské *ú* je *ó*) = ad 4 tohoto rukopisu,

ad 4 (za pračeské téžeslabičné *ej* je *é*) = ad 1 tohoto rukopisu,

ad 5 (za pračeské *y* je *e*) = ad 1 tohoto rukopisu,

ad 7 (za pračeské *i*, *i* je *é*, *e*) = ad 6, 2 tohoto rukopisu. Zde je třeba upozornit na rozdíl v rozsahu výskytu tohoto jevu.

ad 8 (za pračeské *u* je *o*) = ad 3 tohoto rukopisu,

ad 11 (hiátové *v*) = ad 8 tohoto rukopisu.

Zastihujeme tedy v našem urbáři sedm ze třinácti znaků uvedených Trávníčkem, tedy více než polovinu. Jestliže nenalézáme snad v rukopise doklady na ostatní znaky uvedené u Trávníčka jako podstatné pro hanácká nářečí: ad 3 (za pračeské *é*, *é* je *i*, *y* nebo zkrácením *i*, *y*); ad 6 (*-a* za pračeské '*a* v otevřených koncovkách); ad 9 (nepřehlasované pračeské '*u*, '*ú* nebo změněné v *o*, *ó*, příp. přehlasované '*u* a změněné v *i*); ad 12 (zachování pračeského *šč* a *šč* vzniklého s podobou); ad 13 (zkrácení *i*, *y* > *i*, *y* a *ú* > *u*), to nikterak nesvědčí proti povaze našeho urbáře. Žádný z těchto znaků nadto nezasahuje celou oblast hanáckých nářečí. Dále pro znaky ad 3, 6 neobsahuje urbář doklady ani pro jejich existenci ani proti ní. Stejně tomu je u znaků ad 10, 13, a to proto, že urbář pro primitivnost pravopisu nevystihuje ani kvalitu *l* (tvrdé či měkké), ani nezaznamenává délku hlásek (nepraví, je-li jeho *i*, *u*, *y* dlouhé či krátké). Ke znaku ad 9 máme v našem urbáři několik dokladů v odd. 6 aspoň pro sekundární změnu (přehláska '*u* > *i* a změna *i* > *é* v 3. os. plur. typu dělají).

Pouze ojedinelý příklad: v Tróbstě (f. 33v) by mohl ukazovat na to, že pisateli urbáře zazněla spisovná norma a že on užil skupiny *št* místo *šč*, jak asi byla v jeho nářečí. Poněvadž však jiných dokladů toho typu v urbáři není, myslím, že z uvedeného dokladu sotva můžeme činit nějaké závěry, a raději tuto otázku necháme otevřenou.

Obsahoval však tehdejší dialekt písařův také některé znaky, které dnes už ponejvíce z nářečí vymizely, tak na př. zajímavý infinitiv na *-tē* (doklady viz sub 2). Dále má písař snahu vypustit *e*, i před *r* ve skupení s předchozí souhláskou (nejčastěji s *b*): (z Nové ulice) brně dale (= berně, f. 32); dali brně vedle rystr brňových (= bernových, f. 33); dale tej zbrky (= sbírky, f. 33v); Brtoš (= Bartoš, f. 32v). Srov. k tomu Trávníček, Historická mluvnice, str. 115. Tam, kde je v nynějším jazyce i v nářečích skupení *šv*, *št* a pod. (ve slovech od původu nejčastěji cizích), tam má náš rukopis (právě jako tehdejší spisovný jazyk, viz pro Moravu Moravské zemské desky II, kraj Olomoucký i Brněnský) skupení *sv*, *st*: (ulice v Brně) *Svábka* (rkp. 717, f. 4), *Krystof* (tamt. f. 5); naopak však: klášter (f. 15).

Z tvaroslovných zvláštností uvádím aspoň, že substantiva *o*-kmenová, zakončená na *-s* mají v lok. sg. *-i*: o témž časi (f. 15v); podle toho je vytvořeno (bezpochyby omylem) o svatém Václavi (f. 15v).

Souhrnně můžeme říci, že tam, kde grafika písaře urbáře zachycuje kvalitu hlásek, a pokud urbář obsahuje doklady toho kterého znaku, že tu máme co činit s jazykovou památkou, která ukazuje, že už v letech 1527—1534 (t. j. v době, kdy asi byl urbář napsán) žilo v okolí Brna nářečí (předpokládáme, že písař pocházel ze statku kláštera Heburg) se znaky dnešních nářečí hanáckých. Jistou výhradou ovšem musíme mít vzhledem k nápadnému rozsahu změn *i* > *e*, *i* > *é*. Věc vypadá potom tak, jako by tu šlo o pouhou širokou realizaci tehdy ještě obecně českého *i*, *é* i po jiných hláskách než po sykavkách nebo *l*. Připomíná to místní širokou výslovnost některých nářečí moravských, na př. na Žďársku místy tři lata = tři léta. Na druhé straně se však setkáváme i s takovým *é*, které je i za starší *ej* nebo *aj*. Nelze tedy vidět snad jen změnu *i/ý* > *é* (široká výslovnost), ale i monoftongisaci *ej/aj*.

S touto malou výhradou můžeme říci, že dnešní hanácká nářečí žijí snad v podstatě ve své dosavadní podobě nejméně čtyři a čtvrt století.

Zachované doklady (zde též uvedené) nám však ukazují, jak soudobá spisovná norma ovlivňuje nářeční normu písaře, takže téměř vedle všech znaků, které se objevují jako nářeční, se objevují i znaky, které charakterisovaly tehdejší spisovný jazyk; některé z nich se dokonce zdají převyšovat počtem znaky nářeční (na př. u místo *o*). Tato okolnost by se zdála svědčit pro to, že se tato změna teprve provádí. Nemusí však tomu tak být, a jak další doklady ukáží (změna *u* > *o* se jeví jako nejstarší), tomu tak asi vskutku nebylo. I z našeho urbáře si můžeme tvary shodné se spisovnými vyložit právě jako následek tlaku tehdejšího spisovného jazyka na povědomí písaře.

Téměř hotová podoba tohoto nářečí, jak ji zachycuje náš urbář, nasvědčuje tomu, že zde nepochoybně předcházel delší vývoj. Jsou vskutku jisté známky, které tomu nasvědčují. Tak pro změnu *u* v *o* máme velmi staré doklady. Záp. Brna máme ves Ostopovice. R. 1412 máme ji však v deskách dvakrát zapsánu v původní podobě: Ústupovice (ZDbIX, č. 415, 416). Výslovnost její už nejméně o šedesát let dříve byla jiná, jak ukazují různé její podoby v deskových zápisech: Nejstarší je shodný s dnešním: Marek měšťan brněnský vkládá r. 1351 dvůr „in Ostopowycz“ (ZDbII, č. 41). Následující zápisy mají jednak tvary s počátečním *O* a s *u* v druhé slabice: r. 1353 dvůr „in Ostopowycz“ (v koncovce může být i *-icz*, tak je r. 1360, 1361, 1416/ZDb III, č. 44, 469, IV, č. 3, XI, č. 320). R. 1371 je zapsán Myslborius de Ostopowicz (ZDb V, č. 371); jednak jsou tvary s počátečním *U* a s *O* v druhé slabice; ta se začínají objevovat až později. První zápis je z r. 1376: Jan de Ustopowicz, z téhož roku je ještě jeden zápis: in villa

Ustopowicz (ZDb VI, č. 317, 349). I v pohusitských zápisech se udržuje promiskuita. Dnešní tvar se vyskytá ještě r. 1466 (ZDb XIV, č. 50). U Náměště n. Osl. je ves Kuroslepy. Totéž čtení nalézáme v zápise z r. 1373: in villa Curoslap (ZDb VI, č. 72). V následujících zápisech jsou však tvary s *o* v první slabice, stejně jak je tomu v dnešním nářečí: r. 1377 curia in Koroslep... ibidem in Koroslep, tak i r. 1398 (ZDb VI, č. 509, VIII, č. 107). Severně Brna je Kuřim. V zápise z r. 1406 však stojí, že se vkládá: villam Corzym; v německém zápise z r. 1418 je poznamenáno, že Knínice jsou „bei Korzym“ (ZDb VIII, č. 452, XI, č. 496).

V pozdější době přibývají další doklady na tuto změnu: V deskách, psaných už česky, r. 1516 Jindřich Lechvický ze Zástřizl vložil „Jakšovi dvořákovi z Odonce lána pustý v Odonci“ (= Odunec u Hrotovic, ZDB II, str. 153, č. 3). R. 1545 ve smlouvě mezi brněnskou kapitulou a Oldřichem Přepyským z Rychnburka je poznamenáno, že Oldřich vytopil rybníkem „pastvisko holobické (= holubické), kteréž leží pod rybníkem Velešovském“ (ZDB II, str. 395, č. 41). Ve tvaru „Velešovském“ máme současně ojedinělý doklad pro změnu *y* v *é*. Mohly by sem hledět i zápisy týkající se vsi Dukovan na Hrotovsku (dnešní dialektická podoba je Dokovany), kdyby bylo jisté, že opravdu jde o původní *u* (srov. Váša—Černý, Moravská jména místní). Doklady tu uvedeme, ponechávajíc jazykozpytcům, necht sami rozhodnou. R. 1417 byla zastavena Jindřichu z Lipého „ves řečená Dokovany“, v téže podobě je zapsána i do desk r. 1486 v listině krále Vladislava za statek ivančický (ZDB II, str. 32, č. 7). Mladší doklad z r. 1535, tedy skoro současný s naším urbářem, zaznamenává převod Jana z Pernštejna k „Dokovanóm a k rybníku Dokovanskému“ (ZDB II, str. 241, č. 5).

Pro ostatní změny máme doklady až od druhé poloviny 15. stol.

Pro změnu *y* v *é* vedle uvedeného příkladu v předchozím odstavci: „pod rybníkem Velešovském“ je zápis v urbáři kláštera žďárského z r. 1483 (fol. 120v): ve vsi Chvalovicích u Znojma jsou vedeni jako usedlíci: Johanes Suché Čert a Toman Suché Čert. Jiný doklad je v listině krále Ludvíka Alexiovi Thurzovi z 13. V. 1519 (Budapešť, zem. archiv DI 23168, fotokopie v Macůrkově sbírce): dávají se mu různá práva „tím všelijakém vobyčejem“ (zde je doklad i na prothetické *v*). V brněnských púhonných knihách je zapsáno, že Jan Mouřínovský podmáčel půdu „pod rybníkem Mlénském“. PB 17, fol. 52v, z r. 1539.

Nejstarší doklad pro změnu *y* v *e* jsme našli v r. 1496: v deskovém zápise toho roku vystupuje Franěk ze Skrbeně a „v Dobelících“, tehdejší spisovný tvar nalézáme v zápise z r. 1545, kdy se mluví o platě „z hory dobylské“ (ZDB II, str. 84, č. 27 a str. 319, č. 152). Nebo r. 1508 Jindřich z Náchoda vkládá statek „Zbenkovi z Kralic“; s tvarem Zbenkovi se na téže straně setkáváme ještě jednou (ZDB II, str. 128, č. 21, 23). K r. 1520 nalézáme v olomouckých deskách dva zápisy, v nichž se třikrát vyskytá ves „Přemeslovice“ (= Přemyslovice u Litovle, ZDO II, str. 214, č. 94, 95). V púhonných knihách jsme našli další tři doklady: r. 1531 je zapsán spor o pustou ves Rebník (u Heršpic). PB 15, fol. 101v. R. 1540 pohnal Petr Vlachovský pána z Lomnice, že mu vzal „jednu kobeli“. PO 18, fol. CCLXXIII. R. 1538 je zmínka, že byla sjednána smlouva „ve čtēřech nedělích“. PO 17, fol. 263.

I pro změnu *i* v *e* máme několik dokladů, počínajíc 2. polovicí 15. stol.: r. 1464 Václav z Vlašimě prodává „lúku Matějovi Húbcovi z Hlevic“ (= Hlvice u Úsova, Sel. archiv, listinář II, 1907, str. 36, č. 350). R. 1480 byl do desk zapsán vklad spolku „na Lešnici“ (= Líšnice u Mohelnice, ZDO II, str. 6, č. 16). R. 1481 se vkládá ves Jehřívce (= Jiřice u Mor. Budějovic, ZDB II, str. 16,

č. 126); roku 1512 se zapisuje do desk ves Melešín (= Milešín u Vel. Bíteše, ZDB II, srt. 141, č. 86) a konečně r. 1528 je zapsán do desk spolek na ves Lešnú (= Líšeň u Brna, ZDB II, str. 193, č. 5). Ze střední Moravy sem hledí listina kláštera Hradiska u Olomouce (Zem. archiv v Brně Prem. Hrad. I 37) týkající se vsi Bedihoště. V listině jsou výrazy: (smlouva byla uzavřena), „s lidmi z Beděhošče... rybník (je) na gruntech beděhošských... lidé beděhošští“. Též v pühonných knihách se našly doklady: ve vsi Rudě (Šumpersko) žil r. 1534 „Vavřenc Miska“ a r. 1536 byl farářem v Horce „kněz Vavřenc“; r. 1535 je zaznamenán „Filepec z města Hradiště“; r. 1536 byl Jan z Baště zatčen pühonem „na tvrzi Šešmě“ (= Šišma). PO 16, fol. 72, 119, PO 17, fol. 51 v, 105.

I na změnu *i* v *é* jsou doklady ve starších zápisech: v deskovém z r. 1481 se mluví o koutu, „kterýž leží vedle lesů Adamových z Rožénky (= Dol. Rožinka u Bystřice n. Pernštejnem, ZDB II, str. 18, č. 145). R. 1492 Jan z Kladné a z Olešničky vkládá „vésku Volešénku“; týž Jan se v následujícím zápise nazývá Jan Olešénka z Kladné a v opise zmíněného vkladu do listináře ždárského kláštera je zván Jan z Kladné a z Volešény (= Olešinky u Bystřice n. Pern., ZDB II, str. 46, č. 119—121 a rkp. zem. arch. v Brně č. 113, fol. 82), v témž listinári je z téže doby zapsán nálež soudní „mezi kateřinú z Olešény...“ (tamt. fol. 82v). Roku 1493 „Václav Oříšek z Rosěčky Ščepánovi z Rosěčky vkládá dvoür v Rosěče“ (= Hor. Rozsíčka, tamt., ZDB II, str. 60, č. 214). Ve slově Ščepánovi máme současně doklad pro změnu *št* v *šč*, kterou jsme v urbáři nenašli. Dokladů na tuto změnu bychom však v zemských deskách a v jiných soudobých zápisech našli více. K r. 1488 nalézáme v uvedeném listinári poslední vůli Petra ze Žvole. V ní je uvedeno, že týž Petr odkazuje klášteru už uvedenou ves „Rožénku“ (tamt. fol. 88). Z pozdější doby (r. 1538) je uveden Jiřík, dvořák ze Lhoty Měsečné (třeba číst Měsécné). PO 17, fol. 257v.

Také pro prothetické *v*- se najdou leckteré doklady ze starší doby, než je náš urbář: r. 1480 „Václav z Vodunce se odříká polovice dvora v Vodunci (= zmíněný Odunce u Hrotovic, ZDB II, str. 41, č. 79), „vésku Volešénku“ z r. 1492 jsme uvedli už výše. R. 1512 se vkládá pustá ves Votěhřiby (= Otěhřiby u Lipníka n. Beč., ZDB II, str. 139, č. 155) a pod.

Téměř všechny doklady, uvedené tu z doby starší než je náš urbář, se týkají místních jmen a nikoliv běžných slov. Je tomu tak proto, že písaři zemských desk, právě jako jiných písemností, byli dbalí tehdejší spisovné normy. Zvláště u desk konce 15. stol. vládne duch Ctibora z Cimburka, který uvedl češtinu do desk, jak praví: „aby prostý český rozum stál“. Stěží jí však bylo možno dbát právě u místních jmen, která byla písařům přednášena v podobě, v jaké se místně vyslovovala. Začasté v nich ani nepostřehli dialektické tvary, jako je ani leckdy nepostřehujeme dnes. A právě díky tomu se nám zachovala v tehdejší nářeční podobě a stala se tak bezděčnými svědky vývoje jazyka.

Tyto doklady, sesbírané příležitostně na okraji mých zájmů, jež podrobnější studium zajisté rozhojní o doklady ještě průkaznější a možná z doby ještě starší, zdají se nám ukazovat, zvláště od konce 15. stol., stav hanáckých nářečí skoro v té podobě, v jaké je zastihujeme v našem urbáři (i když jsme nenalezli doklady pro všechny změny, jež zastihujeme v urbáři). Zdají se dále svědčit o svérázném vývoji hanáckých nářečí už od doby velmi staré. Jako nejstarší se ukazuje změna *u* v *o*, a to už v 2. polovici 14. století. Doklady pro ostatní změny se ukázaly od 2. polovice 15. století, zda ve shodě se skutečným vývojem jazyka, ukáže další studium.

Předchozí doklady nám však už nyní vnucují závěr, že počátek vytváření

hanáckých nářečí bude třeba posunout do značně staré doby. Rozhodně se nelze domnívat, jak se za to někdy má, že by k vytvoření hanáckých nářečí došlo teprve v době pobělohorské. Jiná je otázka dotvoření hanáckých nářečí a vnitřního jejich ohrazení, které zajisté opět má svou chronologii. (Srov. B. Havránek, Přehled vývoje českého jazyka. Naše řeč XXXV, 1951, str. 90 a v přetisku v Havránkově—Jedličkově České mluvnici. Praha 1951, str. 219.)

К ВОПРОСУ О ДРЕВНОСТИ ГАНАЦКИХ ДИАЛЕКТОВ

Автор открыл в областном архиве города Брно чешскую рукопись из 1527—1534 гг., содержанием которой являются хозяйственные записи одного брненского монастыря. Большое количество слов этого памятника несет диалектный характер. Так как эти слова имеют фонетические знаки ганацкого диалекта, они служат доказательством для того, что эти фонетические явления старше, чем до сих пор предполагали.